CUDES JOURNAL CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES

Koçak, Z. & Koçak, E. (2022). Edebi Eserlerin Dil, Edebiyat ve Turizm Bağlamında İncelenmesi: Ali Emiri Efendi Örneği. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 5(2), 157-173.

Research Article

Edebi Eserlerin Dil, Edebiyat ve Turizm Bağlamında İncelenmesi: Ali Emiri Efendi Örneği

Examination of Literature Works Within the Context of Language, Literature and Tourism: The Example of Ali Emiri Efendi

Öğrt. Zafer KOÇAK
Batman Üniversitesi
zaferkocak54@outlook.com
ORCID: **0000-0001-7981-3415**

Öğrt. Esmeray KOÇAK
Silivri Adalet Mesleki Eğitim Merkezi
kocakesmeray@gmail.com
ORCİD:**0000-0002-3293-2860**

DOI: http://dx.doi.org/10.29228/cudes.66939

Article Info

Received: 10.12.2022
Accepted: 18.12.2022

Anahtar Sözcükler: Ali Emiri , Dil, Edebiyat , Edebiyat Turizmi, Kültür, Turizm,

Öz

Turizm ve kültür tarihin her döneminde birbiriyle sıkı bir bağlantı içinde olmuştur. Kültür, turizmin vazgeçilmez bir öğesidir. Kültürün en önemli öğelerinden biri de edebiyattır. Edebiyat her toplumun kültür aynası özelliği ile ön plana çıkmıştır. Edebiyat ve turizmin çıktısı ise Edebiyat Turizmi olarak turizm sektöründe kendine yer bulmuştur. Diyarbakır, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu coğrafyasının en özel şehirlerinden biridir. Her kültür şehri gibi Diyarbakır'da da geçmişten günümüze birçok münevver, âlim, şair ve devlet adamı yetişmiştir. Bu çalışmada şairlerin ve yazarların doğup büyüdükleri, hayatlarını sürdürdükleri, eğitim hayatlarını ifa ettikleri, eserlerini yarattıkları mekânlara, yazılarındaki karakterler ile alakalı yerlere ve bu eserlerdeki vakaların meydana geldiği alanlara veya bir başka deyişle bu eserlerin sahiplerinden ötürü popüler hale gelmiş turizm merkezlerine yapılan gezileri içeren edebiyat turizmi kapsamında Ali Emiri'nin hayatı ve eserleri irdelenmektedir.

Makale Bilgisi

Geliş: 10.12.2022
Onay: 18.12.2022

Keywords: Ali Emiri , Language, Literature, Literary Tourism, Culture, Tourism

Abstract

Tourism and culture have been in close connection with each other in every period of history. Culture is an indispensable element of tourism. One of the most important elements of culture is literature. Literature has come to the fore with its cultural mirror feature of every society. The output of literature and tourism has found its place in the tourism sector as Literary Tourism. Diyarbakır is one of the most special cities of Anatolian geography, which has hosted many civilizations. Like every cultural city, many intellectuals, scholars, poets and statesmen have grown up in Diyarbakır from past to present. In this study, literary tourism, which includes trips to the places where poets and writers were born and raised, continued their lives, completed their education, created their works, places related to the characters in their writings and the places where the cases in these works took place, or in other words, to tourism centers that have become popular because of the owners of these works. In this context, Ali Emiri's life and works are examined.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu varlığının başladığı zamandan bu zamana birbiriyle iletişim kurmak için dili kullanmıştır. Birbirimizle iletişim kurmak için kullandığımız dil; bazen söz ile bazen yazı ile bazen de vücut işaretlerini kullanmakla ortaya çıkar (Cebi & Babayiğit, 2021). Dil ailemizin ve toplumumuzun aynası ve yegâne iletişim aracıdır (Babayiğit, 2021; Karacan & Babayiğit, 2017). Toplumlar için dil ve edebiyat ayrılmaz bir bütündür. Dünyadaki çağdaş toplumların aynası olan ve aynı zamanda uluslararası ölçekte çok geniş alanda faaliyetini sürdüren turizm, bu tip toplumlar için belirleyici bir niteliktedir (Jolliffe ve Smith, 2001:149). Turizm ve kültür tüm dönemlerde iç içe bir halde

olmuşlardır. Kültürün oluşmasında, turizm sektörünün ilerlemesinde seyahatin çok büyük payı olmakla birlikte, kültürel çekim merkezleri, faaliyetler ve mekânlar bu seyahatlere ilham kaynağı olmuştur (Richards, 2018, :12). Edebiyat turizminin oluşması, turizm ve edebiyatın yollarının bir noktada buluşmasıyla oluşmaktadır. Edebiyat turizmini tanımlayacak olursak; şairlerin ve yazarların doğup büyüdükleri, hayatlarını sürdürdükleri, eğitim hayatlarını ifa ettikleri, eserlerini yarattıkları mekânlara, yazılarındaki karakterler ile alakalı yerlere ve bu eserlerdeki vakaların meydana geldiği alanlara veya bir başka deyişle bu eserlerin sahiplerinden ötürü popüler hale gelmiş turizm merkezlerine yapılan gezileri içermektedir (Balcı ve Dilek, 2021; Gürsoy, 2020). Turizm sarfiyatı türlerinin farklı sebeplerle ilintili olarak artması, modernizm sonrası ve ötesi topluluklarda şahsa münhasır uğraşlara bağlı turizm türünü, topluluk turizmine yepyeni bir olarak tercih olarak sunmuştur. Özel ilgi turistleri genellikle, şahsi alaka ve ihtiyaçlarına ilişkin mal ve kendisine sunulan hizmetleri tercih ederler (Akoğlan ve Bahçe, 2009: 121). Özel ilgi turizmi, bazı insanlar tarafından kendilerince netleşmiş olan ilgilerini daha da ileri düzeye yükseltmek maksatlı icra ettikleri gezileri kapsayan, sadece bir tema üstünde odaklaşan, uzmanlaşmış turizm türüdür (Türksoy ve Özkan Yürik, 2008: 256). Tanrısevdi ve Çavuş'a (2003,10) baktığımızda ise özel ilgi turizmi, sadece belli başlı ilgi alanları olan ve ilgi duydukları hobilerini gerçekleştirmek isteğinde olan insanların, ilgilerini, belirlenmiş bir alanda veya turizm merkezinde gerçekleştirmek maksadıyla ifa ettikleri geziler veya bu gezilerin yöntemidir. Özel ilgi turizm türlerinden biri de edebiyat turizmidir. Edebiyat turizmi kapsamında Diyarbakır'lı Edebiyatçı ve münevver Ali Emiri Efendi'nin hayatını ve eserlerini incelediğimiz çalışmamızda Ali Emiri'nin yeterince tanınmadığı ve bilinmediğinden yola çıkarak kendisinin Türk edebiyatındaki yeri ve önemi anlatılmış, Diyarbakır'da onun eserlerini ve hatırasını yaşatacak çalışmaların neler olabileceği konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Çalışmanın amacı; edebiyat turizmine değinerek, kendisini kitaplara, kitaplarını da milletine vakfetmiş olan Ali Emiri Efendi'yi edebiyat turizmi kapsamında incelemek ve tanıtmaktır. Ali Emîrî Efendi; edebiyatçı, şair, tarihçi, bibliyofil ve gazeteci olarak ilim âlemine birçok eser kazandırmış, 1916 yılında Feyzullah Efendi Medresesinde Millet Kütüphanesini kurarak kültür hayatımıza da büyük bir hizmette bulunmuştur. Bu çalışmada ayrıca kendisinin daha fazla tanıtılması ve bilinirliliğinin arttırılması hususunda neler yapılabileceği konusunda önerilerde bulunulacağından önemli verilerin sunulacağı düşünülmektedir. Çalışmanın yöntemi, veri toplanması kaynakça ve bibliyografya taraması ile oluşturulmuştur. Elde edilen veriler nitel analiz kapsamında tarama desenli model ile incelenmiştir.

2. Edebiyat Turizmi ve Edebiyat - Turizm İlişkisi

Gelecekte edebiyat dünyası, eski yöntemlerin dışında, insanlarla çok daha yeni yöntemlerle buluşacak bir edebiyat olarak karşımıza çıkacaktır (Sutherland, 2016: 364). Özdemir (2009) ise edebiyat ve turizmi birbirlerinden çok farklı dallar olarak belirterek her iki türün de değişik yönlerinin olduğunu ifade etmektedir.

Edebiyat ve turizm arasındaki bağlantının; birbirlerine etkide bulunmalarının ve aralarındaki yardımlaşmanın daha da ileriye taşınması için her iki bilim türündeki disiplinlerarası bakış açısını ve projeleri zaruri kılmaktadır. Bu nedenle edebiyat ve turizm arasındaki bağlantının farklı yönlerine değinmekte fayda vardır. Edebiyat ve turizm genel olarak birbirinden çok farklı yönleri olan disiplinler olarak kabul görmektedir. Turizm ve edebiyat ilişkisi ise turizm dünyasındaki ilerlemeler ile kendini göstermeye başlamıştır. Dünyadaki gelişmiş olan ülkelerde konu ile ilgili bilimsel inceleme ve yayınlanmış eserler, kültür ve turizm bilimi konularında alanında uzman bilim adamları tarafından son dönemlerde gün yüzüne çıkarılmaktadır. Türkiye'de tüm dünyaya benzer bir durum vardır ve ülkemizdeki edebiyat bilimcileri turizm ile edebiyat konusuna son zamanlarda yavaş yavaş ilgi göstermeye başlamışlardır. Bu bağlamda Balcı ve Dilek'in (2021) edebiyat turizmine yönelik yazdıkları kitap önemlidir. Edebiyatın ne işe yaradığı konusu üzerinde yapılan beyin fırtınaları genel olarak, kültür, sanat, tarih ve toplumbilimi bağlamında değerlendirilmektedir (Özdemir, 2009). Bu bağlamda hem sanat hem de kültür; edebiyatın dilsel ve turizm bağlamında gelişimine katkıda bulunmuştur.

Edebiyat turizmi bir noktada kültür turizmi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Kültür turizmi, geçmişteki medeniyetlerin ve onlara ait kalıntıların, eski yapıların, müzelerin ve sanat eserlerinin görülmesi maksadıyla yapılan inceleme, keşfetme ve dini boyutları olan seyahatlerdir (Kızılırmak ve Kurtuldu, 2005: 102). Edebiyatı kısıtlı ve geniş manalarıyla ele alan Cemil Meriç'e göre; güzel yazılar edebiyatın kısıtlı olan alanını, insanlardan insanlara ve nesilden nesle dil vasıtasıyla transfer edilen

sözler ile edebiyatın geniş kapsamlı alanını oluşturur (Meriç, 1998: 20-21). Edebiyat, insanların durumlarını konu edinen, topluma ışık olan, çağdaşlaşmanın ve gelişimin lokomotifidir. Edebiyatın olmadığı bir toplumu ise Mario Vargas Llosa şu şekilde betimlemektedir: "*Kitap okumayan, edebiyata el sürmemiş bir insanlık, kaba ve ilkel dili yüzünden ürkütücü, iletişim sorunları yaşayan bir sağır-dilsizler topluluğuna döner"* (Aktaş ve Atmaca, 2007). İsmet Emre, edebiyatı kavramsal tarafıyla değerlendirerek edebi tanımları mukayeseli biçimde ele almış, birçok tanımlamayı genelden özele doğru aktararak edebiyatı diğer yazılardan, metinlerden ayıran en önemli tarafının güzelduyu olduğunu belirtmiştir (Emre, 2006: 203). *"Konuşun benimle, taşlar, ey yüce saraylar, konuşun! / Sizler de bir şey söyleyin, yollar! Ve sen, ey deha, / Sen, kıpırdamayacak mısın hâlâ? / Evet, her şey ruh kazanmış senin kutsal duvarlarının ardında, / Ebedi Roma; hepsi de yalnızca bana karşı suskun." (*Goethe, 2006: 57). Bu mısralarla sessiz mazisini dillendiren Goethe'ye bu ilhamı veren de edebiyatın ta kendisidir.

Turizm, insanların her daim hayatlarını sürdürdükleri mekân dışında, maksadı ticari kazanç olan sebeplerin dışında ifa edilen, günün yirmi dört saatinden fazla olan ya da minimum bir gece konaklamadan oluşan seyahat ve gecelemelerin ortaya çıkardığı sosyal, finansal niteliğe sahip tüketim işi ve ilişkiler bütünü olarak betimlenebilir (Usta, 2014: 7). Edebiyat turizmi, basit bir denklemde ele alınacak olursa, hayal ürünü yazılar, yazarlar, okuyucu kitlesi, hayal mahsulü olan yazılardaki yerler ve bu mekânlara yapılmakta olan geziler kapsamında tanımlanması mümkün olan bir turizm çeşididir (Mansfield, 2015: 28). "Edebi miras turizmi" tanımını "edebiyat turizmi" tabirinin yerine kullanmayı tercih eden Aliağaoğlu ve Narlı (2012: 4), edebi şahısları, edebi yerleri ve edebi şahısların ürünleriyle alakalı mekânlar; bu noktadan hareketle, edebi miras turizmini, edebi yerlerin turizm maksadıyla sarf edilmesi şeklinde tanımlar. Edebiyat turizmi ile ilişkilendirildiğinde; obje ve vakaları üç gruba ayıran Mansfield (2015: 44-45), ilk gruptaki eserler mekân ve olayın kahramanları, ikinci grupta eser sahibinin doğduğu yer, hayatını sürdürdüğü, işini yaptığı, ziyarete gittiği ve zamanını geçirdiği mekânlar, üçüncü ve son gruptaysa yazarın hayatı, yapmış olduğu çalışmalar, eserle alakalı malzemeler, vukuatlar, filmler yer alır.

Tiyatro oyunlarına olan ilgi ve istek, batıdaki edebiyat turizminin farklı bir versiyonu olarak karşımıza çıkar. İngiliz edebiyatının başyapıtlarını izlemek isteyen gezginlerin yoğun isteklerinin bir sonucu olarak Londra'daki tiyatro biletlerinin fiyatlarının yüksek olduğu değerlendirilmektedir (Çeker, 2009). Okuma ve seyahat etme arasında direk bir bağlantı vardır. Okuma genellikle seyahati, seyahat ise daha fazla okuma isteğini tetiklemektedir. Fakat insanlar genel olarak bu sıkı bağın farkında dahi olmazlar. Bunun nedeni ise yapılan etkinliklerin tesirleri anında veya çok kısa zaman diliminde ortaya çıkmaz. Bazen çıkılan bir seyahatin sebebi hikmeti, okunan bir kitap olmaktadır. Haftalar, aylar ve yıllar alan kitap okuma etkinlikleri yeni seyahatlere vesile olabilir ya da seyahat sonrasında gezilen yerlerle alakalı artan ilgi yeni okuma yolculuklarına gebe olur. Geziler ve yolculuklar okuma etkinlikleri için en verimli zaman dilimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani hem gezip hem de aynı zamanda okuma yapılabilir. Neticede okuma ve gezi geleneksel düşüncenin aksine birbirleriyle çok ilintili ve yakın etkinliklerdir. Bu sebepten ötürü turizm ve edebiyat faaliyetleri arasındaki yardımlaşmayı ve değişimi değişik yöntemlerle açıklamak durumunda bırakan "okur olarak turist" ya da "turist olarak okur" betimlemeleri üstünde de durmak gerekmektedir (Özdemir, 2009). İnsanların okumuş olduğu bir kitap bazen bir geziye vesile olabilir veya seyahat için fikir verebilir, okuru seyahate sevk edebilir, farklı bir ifade ile kitabı okuyan şahsı turist haline getirebilir. Toplumu ve bireyleri turizme yönlendiren edebiyatın direk ve dolaylı olarak etkisinden bahsetme imkânı vardır. Farklı tecrübe, destinasyon, yaşanmışlık seçenekleri tercih etmemize imkan veren ancak seyahat portalında zikredilmeyen edebi eserleri de turizm için esin kaynağı ve rehberlik icra eden bir kutup yıldızı olarak göstermek mümkündür.

Turistlerin ne zaman, hangi mekâna ve ne sebeple gideceğini, gittiği yerlerde hangi tecrübeleri test edeceğini, okuyacağı bu tür kitaplar belirleyebilmektedir. Okunan kitaplar okuru birbirinden farklı zamanlara ve mekânlara alıp götürürken, kitabın her bir satırında gizlenmiş hazinelere karşı da ilgi duymasına vesile olur. Kısaca ifade edecek olursak okuyan insanın bir turist formuna evirilmesi, okumaktan imtina eden, okuma alışkanlığı edinmemiş insanlara göre çok daha süratli ve çok daha kolay olabilmektedir. Diğer taraftan şahıslar seyahatnameler vesilesi ile farklı edebi türlere de ilgi duyan iyi bir okuyucuya dönmektedir (Özdemir, 2009). Edebiyatın sınırsız dünyası ve imkânlarından, turizmin tanıtılmasında ve satışında da faydalanılabilmektedir. Örneğin turizm sektöründe yapılan tanıtımlarda kullanılan, yayınlar, broşürler, posterler, reklamlar, gösteriler, tarihi ve tabii eserlere ağırlık verdiğinden edebi özneler hiç kullanılmamış veya birkaç yalın ifadeyle geçiştirilmiştir. Bu

nedenle kültür, sanat ve edebiyat hafızası turizm sektöründeki tanıtıcı ürün ve etkinliklerde çok fazla kullanılmamıştır. Turistik reklam ve satış kapsamında kullanılan ürünler ve etkinliklerde kullanılmakta olan veya kullanımı zaruri olan dil ve anlatımın değeri daha yeni anlaşılmaktadır. İşte bu sebeplerle, son zamanlarda turizm sektöründe tanıtım ve satış amacıyla kullanılan yöntemlerde edebi söylemler daha fazla yer bulmuş ve edebi ifadeler daha etkin bir şekilde fayda sağlamaya başlamıştır (Özdemir, 2009). Turizm sektörünün ihtiyacı olan reklam ve tanıtımda edebi söylemlerden ve edebiyatın etkileyici dilinden azami ölçüde faydalanmak turizmciler için yeni bir reklam yöntemi olmuştur.

2.1 Türk Edebiyatına Münhasır Şahıslar ve Mekânlar

Türkiye'de yabancılara hitap eden bir edebiyat turizmi sektörünün önündeki başlıca engeller, çok zengin bir edebiyat mirasımızın olmasına rağmen, edebi eserlerimizin batı dillerine yeterli sayıda tercüme edilmemiş olması ve Türkçe'nin beynelmilel bir dil olmamasıdır. Ancak son yıllarda Tük edebiyatının başlıca yazarları ve onlara ait eserlerin dünyada yaygın olarak kullanılan fazlaca tercih edilen, çok kullanılan dillere tercüme edilmesi konusunda çok önemli girişimlerde bulunulmaktadır (Tırıl, 2018). Ülkemiz edebiyat turizm sektörünün dünya pazarlarına açılması, yeni pazarlar bularak kendini ispatlaması karşısındaki engelleri – kültürel ve dilsel farklılıklar, yeteri kadar popüler olamama ve kendini ifade edememe- aşması biraz zor görünmektedir. Ancak tüm bu dezavantajlara rağmen okullarda yapılacak tanıtımlar ve ülkemizdeki entelektüel birikime sahip yerli turistlerin hedef alınacağı edebiyat turizmi hizmetini sunmak bu yönde yönelimi arttırabilecektir (Tırıl, 2018). Türk edebiyatının mihenk taşları olan yazarların hayatlarını sürdürdükleri mekânlar ve eserlerini kaleme aldıkları ve bu eserlerde konu edinen olayların yaşandığı yerlerden çok azı ayakta kalabilmiştir. Bu mekânlardan müzeye dönüştürülmek suretiyle koruma altına alınanların sayısı da maalesef çok çok düşüktür.

Edebiyat turizmine olan ilginin son dönemlerde artmasına paralel olarak ülkemizin önde gelen şair ve yazarların ayakta kalan evleri onarılmış, tamamen yıkılmış olanların yerlerine ise sembolik olarak inşa edilen mekânlar olduğu tespit edilebilmektedir (Tırıl, 2018). Bireysel seyahat veya şehir tur paketleri kapsamına alınan edebiyat turizmi içeriğinde şair ve yazarların evleri önemli bir konumdadır ve ziyaretçi kitlesi en yüksek olan mekânlardır. Geçmişten günümüze ayakta kalabilmeyi başarmış olan bu mekânların bazı kısımları müze, kültür evi, kütüphane formatında dizayn edilerek turistlerin ziyaretine açılmıştır (Tırıl, 2018). Edebiyat dersinin yerinde uygulama yöntemi ile icra dildiği mekânlardan olan edebi şahısların evleri ve müzeye çevrilmiş olan mekânlar eğitime büyük oranda katkı sunmakla kalmayıp edebiyat turizm sektörünün de gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Edebiyat alanındaki köklü birikimimiz bu hazinemiz vesilesi ile ülkemiz içinden ve ülke dışından gelen ziyaretçiler ile daha zengin bir topluluğa sahip olmuş, sadece maddi değil manevi anlamda kültür hazinemiz açısından kazanç sağlanmıştır (Adıgüzel, 2017: 89). Kültür turizmi, insanların her daim yaşadıkları mekânlardan uzaklaşıp sosyal ve kültürel alandaki ihtiyaçlarını gidermek, farklı medeniyetlerle ilgili yeni şeyler öğrenebilmek maksadıyla kültürel anlamda öz değeri olan destinasyonları ziyaret etmeleridir (Saçılık ve Toptaş, 2017: 109). Dünya kültür mirası kapsamında bulunan mekânları, mimari yapısıyla öne çıkan eserleri, sanatsal faaliyetleri, müzeleri, sanat galerilerini, tarihi ve arkeolojik yerleri, festivalleri ziyaret etmek kültür turizmi kapsamındadır (Stylianou-Lambert, 2011: 405). Dünyadaki şehirlerin edebiyat, estetik ve kültür alanında değişim ve gelişimlerine katkı sunan en önemli öğelerden biri de edebiyat müzeleridir.

Farklı ülkelerde dünyaca tanınmış şairler ve yazarların tanıtıldığı müzelerin ve yazar evlerinin oluşturulduğu bilinmektedir. Bunlara birkaç iyi örnek vermek gerekirse, Victor Hugo, Goethe, Dostoyevski, Shakespeare yazar evleri sayılabilir. Bu Edebiyat müzelerinde adı anılan yazarlara ait el yazması ve basma eserlerin dışında sanatsal değeri bulunan yapıtlar da sergilenmektedir (İnan, 2013:535). Kültürel mirasın en önemli formlarından biri de Edebiyat müzeleridir. Edebiyatın toplum hayatındaki rolü ile ilgili malumatların arttırılması hedefiyle edebiyatı müzeografik kodlar vasıtasıyla elde eder, muhafaza eder ve aktarır (Bohman, 2020). Şehirlerin kültürel mirası ve hafızası olan şair, edip, mütefekkir değerlerinin tanıtılması; Edebiyat turizmi ve kültür mirası bağlamında önem arz etmektedir. Bu çalışmada Diyarbakır'ın yetiştirdiği değerlerden biri olan Ali Emiri'nin şahsiyeti, yetişme koşulları, eğitimi kültür hayatına katkıları ele alınarak, tanıtımı yapılmış, aynı zamanda Diyarbakır ilinde görülmüş olan eksiklik olarak, Ali Emiri adına bir edebiyat müzesi kurulması düşünülebilir. Ali Emiri adının yer aldığı okul, kültür merkezleri Diyarbakır ilinde bulunmakla beraber, edebiyat müzesi yer almamaktadır. Diyarbakır'ın yetiştirdiği ve ulusal düzeyde örnek bir

şahsiyet ve tanınmışlığı olan Ali Emir'inin nesillere örnekliği, hemşerileri tarafından bilinmesi ve gelecek ziyaretçilere şehrin tanıtımına olacak katkısı önem arz etmektedir.

2.1.1. Ali Emiri Hayatı

Ali Emiri, (1274.H.) 1857'de**;** Şair Seyyid Mehmed Emîrî Çelebi'nin torunlarından Mehmed Şerif Efendi'nin son çocuğu olarak Diyarbakır'da doğmuştur (Aslan, 2008: 6). İlk eğitimini Diyarbakır'daki medreselerde yapmıştır. Çocukluğundan beri okumaya şiir ve tarihe meraklıdır. Her türlü okuma ve araştırma merakı ömrü boyunca devam etmiştir. Güçlü bir hafızaya sahip olan Ali Emiri dokuz yaşlarında dört bin beyitlik. Nevadir'ul Asar i adlı eserdeki şiirleri ezberlemişti. 1868 **S**iirt Sancağı Şirvan Kaymakamı olan dayısı Abdülfettah Efendi'nin yanına giderek, Mehmed Emin Efendi'den *Gülistan* okuyan Ali Emiri; Doğu klasikleriyle tanışmıştır. Ali Emiri'nin hayatı boyunca devam eden şiir merakının temeli bu okumalar olmuştur. Bu dönemden sonra Ali Emiri'nin hayatı boyu sürecek yoğun bir okuma merakı başlayacaktır. Ali Emiri, 1869 Diyarbakır'a döndüğünde amcası Şaban Kâmil Efendi'den ders alır ve hat sanatıyla ilgilenmeye başlar. Ali Emiri'nin genç yaşta yazdığı hat levhalarının bazıları Diyarbakır'daki camilere asılmıştır (Kara, 2006 :1). Yakınları Ali Emiri'nin sabahlara kadar kitap okuduğu, uykusunda, okuduğu şeyleri yüksek sesle tekrarladığı için kimsenin aynı odada yatmak istemediğini anlatmıştır "Tezkirei Şuarâi Âmid" adlı eserinde, kendisini anlatırken; vaktinin çoğunu tarih kitaplarına verdiğini, büyük bir şevkle okuduğu bu kitapları sağlığı uykusu bahasına emek vererek okur (Tevfikoğlu, 1970: 1). Arapça ve Farsça'yı iyi düzeyde bilen Ali Emiri, Arapça şiirler de ezberlemiş ve Lügati Osmaniye'deki tüm kelimeleri ezbere bildiğini söylemiştir (Timurtaş, 1974: 2-3). Ali Emiri'nin, okuma merakı çocukluğunda oyun yerine tercih ettiği bir sevgiye dönüşmüş, akranları oyun oynarken o bir köşeye çekilip kitap okumayı tercih etmiştir. Okudukları arasında özellikle tarih kitapları vardır. Okuma merakı genç yaşlarda sağlığını da etkilemiştir. Bir süre ailesinin ticari işleriyle meşgul olsa da bu yönde bir ilgisinin olmadığı anlaşılmıştır (Tevfikoğlu, 1989: 2-4). Ali Emiri bir beytinde

Gülşene gitsemde yanımda berâberdir kitâb

Uyúuyâ varsam da dersim gösterir rü´yâ bana)(Aslan, 2008: 23)

diyerek bu merakını anlatmıştır.

Ali Emiri, eğitim hayatına Diyarbakır'da Sıbyan mektebinde başlamıştır. 1864 Diyarbakır Sülûkiye Mescidi Sıbyan Mektebi'nde, Fethullah Feyzi Efendi'den ders aldı. Daha sonra çeşitli medreselerde eğitim almış, birçok müderrislerden ve büyük amcası Şaban Kâfi Efendi'den de ders alarak yetişmiştir (Tevfikoğlu, 1970: 1; Aslan, 2008: 8).

2.1.2. Meslek Hayatı

Devlet memurluğuna 1880 yılında Diyarbakır'da Abidin Paşa'nın. Yanında kâtip olarak başlamıştır. Abidin Paşa ile Harput, Sivas ve Selânik'e gitmiştir. Kozan sancağı ve Adana Aşar müdürlüklerinde görev yapmış, Zerkoviç, Kırşehir ve Trablusşam muhasebeciliklerinde, Elaz'iz ve Erzurum Defterdarlıklarında; Yanya, İşkodra ve Yemen maliye müfettişliklerinde de görevler almıştır (Aslan, 2008: 13-14; Tevfikoğlu, 1970: 2). Otuz yılı aşan memuriyet hayatında Ali Emiri, gittiği her yerden kıymetli eserleri alıp kütüphanesine katmıştır. 1908'de Halep defterdarlığı sürerken kendi arzusu ile emekliliğe ayrılmıştır (Baştürk, 2013: 4-11). Millet kütüphanesini kurduktan sonra kütüphanenin nazırlığını yapmıştır (Timurtaş, 1974). Gittiği yerlerde halkla da kısa zamanda iyi bir uyum sağlayabilen Ali Emîrî muhitin ilim ve sanat adamlarıyla tanışıyor, onların dostluklarını kazanıyor, sohbetlerine katılıyor ve her fırsattan yararlanarak feyzini arttırmaya çalışıyordu (Yaşar, 2006: 15)Ali Emiri, hayatı boyunca büyük bir emek ve şevkle biriktirdiği değerli kütüphanesini Millet Kütüphanesi bünyesinde milletinin hizmetine bağışlamıştır. Ali Emiri evlenmemiştir, kitaplara daha çok vakit ayırabilmek için erken emekli olmuştur. Maddi ve manevi birçok fedakârlık yaparak bir kütüphane oluşturacak kadar kıymetli eser toplamıştır. Ali Emiri kütüphaneci, bibliyograf şair ve alim bir kişiliğe sahip bir münevverdi. Küçük yaşlardan beri ilgi alanına giren tarih edebiyat alanlarında bilgi sahibiydi. Özellikle İslam ve Osmanlı tarihi aynı zamanda edebiyat ve biyografi üzerinde uzman seviyesinde bilgi birikimine sahiptir. Ali Emiri Osmanlı şair ve bilginleri hakkında derin bir bilgi

sahibi olup; yüz bin üzerinde beyti hıfzettiğini söylemiştir (31 Mart 1979 tarihli Son Havadis Gazetesi'nden iktibas edilmiştir).

Evi İstanbul Parmakkapı' dadır. Evinden her akşam çıkar, Divanyolu'nda (Karababa) sokağının başında, Diyarbakır kıraathanesi adlı bir kıraathaneye her akşam uğrardı. Geç saatlerde kıraathaneden ayrılır, dostlarıyla saatler süren sohbetleri olurdu (Bilge, 1971: 1). Kıraathane Ali Emiri etrafında toplanan tarih ve şiir meraklısı dostlarıyla her akşam dolmaktadır. Müdavimler arasında; Tarih Encümeni üyelerinden Tevhit Bey, tarih encümeni üyesi Arif Bey, Amasya müverrihi Hüsamettin Efendi vardır. Kıraathanenin müdavimleri arasında yine Ali Emiri'nin güvendiği yakınlığı olan Kilisli Rıfat Bilge de vardır (Bilge, 1971: 2). Birçok eğitici sohbetler gerçekleştirilmiştir.

2.1.3. Şahsiyeti

Ali Emirî kitapları dışında kötü alışkanlığı olmayan bir münevverdir. Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuasındaki bir yazısında (No. 3) bu noktayı bilhassa belirtir : "*Ben müddeti ömrümde rakı, şarap ağzıma koymadım. Kumar oynamadım. Hattâ sigara, enfiye, nargile, kahve ile de melûf olmadım. Yirmi seneden ziyadedir. İstanbul'da mukim olduğum halde araba veyahut tranvay ile mürur etmek gibi zaruretler müstesna olmak üzere ben henüz. Beyoğlu'nu, Tokatlıyan'ı Tepe • Bahçesini görmedim. Adaya bir kere olsun gitmedim*" demiştir (Tevfikoğlu, 1970: 4). Ali Emiri, dini hassasiyeti olan ve peygamber sevgisi yüksek, sahabe ve Osmanlı tarihine sahip çıkan, bu doğrultuda yaşayan bir bilim adamı ve mütefekkirdir. Divanında 71 beyitlik bir naat bulunmaktadır. Peygamberimizin ehli beyti Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için de divanında birer naat bulunmaktadır. İslam tarihinin unutulmaz acısı Kerbela olayının şehitleri, onun kaleminden de sayfalara geçmiştir (Aslan, 2008: 21,22).

Yâ Resûlallâh fedâ cânım sañâ

Yâ Habiballah sañâ rûhum fedâ (N.1-37)

Hâlim olmuşdur firâúıñla yaman

Yâ Resûlallâh mürüvvet úıl bana (N.1-41)

Yalnız Allah'ı taãdîú eylerim

Bir de vardır ãıdú u iúrârım sañа (N.1-48 (Aslan, 2008: 22).

Süleyman Nazif'in; Ali Emiri için, *"daima mültefit, nüktedan, ' tok sözlü ve samimi idi; sevdiği, sevmediği anlarda da samimiyetten ayrılmazda''* demiştir (Tevfikoğlu, 1970: 7). Ali Emiri'nin edebiyat ve şiir merakı yüzlerce beyitlik şiir ezberlemesine sebep olmuştur. Bunlar arsında Arapça şiirler hatta lügat ezberleme merakı da vardır. Ali Emiri aynı zamanda şairdir. Genç yaşlarında Sultan Murad'ın cülûsu dolayısıyla bir kaside yazmış, kaside "Vilâyet" gazetesinde yayınlanmıştır. Bu konuda o kadar başarılıdır ki, Ali Emiri'nin yazmadığı şüphesi üzerine Ali Emiri; yeniden vezin ve kafiyesinin seçimini bazı arkadaşlarına bırakarak 93 beyitlik bir kaside söyleyerek ustalığını kanıtlamıştır (Tevfikoğlu, 1970: 2). Ali Emîrî'nin Osmanlı'ya duyduğu sevgi ve bağlılık gençlik yıllarında başlayıp hayatı boyunca devam etmiştir ve şiirlerine yansımıştır. On yedi yaşındayken Osmanlı sultanlarından Abdülaziz Han için bir kaside yazmıştır (Ülkü, 2014: 1-2).

On yedi yaşında bir ùıfl- ı sebaú-òanım henüz

Nerde ben nerde muèallâ õâtıñı medó ü åenâ

Geldiğim günden beri dünyâya diúúat eyledim

Kimseye etmez vefâ bildim cihân-ı bî-vefâ

Gördüm ammâ muóterem èilm ü hüner eãhâbını

Añladım èilm ü hünerdir iftiòâr-ı mâsivâ

Etmedim dünyâda artıú başúa şeye iètibâr

Başladım èilm ü hüner taósîline ben dâimâ

Ol úadar taóãîl-i èilme sa'y ü tâm etmekdeyim

*Etmemiş bir kimse hiçbir şeye böyle ièt*inâ (K.5-33-37) (Arslan, 2008: 9)

2.1.4. Millet Kütüphanesi

"Lütfunuza, kadirşinaslığınıza karşı teşekkür ederim, fakat parayı kabul edemem. Çünkü vatanî, millî bir ufacık hizmet mukabilin de para almış olacağım. Bu ise vicdanıma ağır gelen bir şeydir. Bundan dolayı size teşekkür ile parayı iade ediyorum. Siz parayı yardıma muhtaç olan birkaç namuslu aileye dağıtırsanız ben size müteşekkir kalacağım gibi, Cenabı Hak'ta memnun olur.''(Timurtaş, 1974: 2-3) diyerek kendine ait kütüphaneyle oluşturulan Millet Kütüphanesi'nin kuruluşunda; teklif edilen parayı kabul etmeyen Ali Emiri; Millet Kütüphanesini kurduktan sonra onun nazırlığını yapmıştır (Timurtaş, 1974: 2-3). Ali Emiri; 1916 yılında İstanbul Fatih'teki Feyzullah Efendi Medresesi'ni kütüphaneye çevirtmiş, burada oluşturulan kütüphaneye kendi adının verilmesini reddetmiştir. Ali Emiri milletinin hizmetine sunduğu kütüphanenin adının "Millet Kütüphanesi" olmasını istemiştir (Tevfikoğlı, 1989: 68). Millet Kütüphanesi; Türkiye'de o dönemdeki ilk tasnifli kütüphane olmuştur. Avrupa'daki Biblioteque National/Millî Kütüphane düzeyinde, 1916 yılında kurularak önemli bir hizmet vermiştir. Bu ölçekteki bir kütüphanenin kurulması Ali Emiri'nin fedakârca yıllarca biriktirdiği kıymetli eserleri milletine bağışlayarak meydan gelmiştir. Millet Kütüphanesinde; yer alan diğer koleksiyonlar; Şeyhülislâm Erzurumlu Feyzullah Efendi'nin medrese kütüphanesinin koleksiyonu, Reşid Efendi, Veliyüddin Carullah, Pertev Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa vakıf koleksiyonlarıda kütüphane bünyesine eklenmiştir.

Resim 1. Millet Kütüphanesi (Kaynak: Fikriyat) .

Ali Emiri; gezdiği, dolaştığı yerlerde, zarurî ihtiyaçları dışındaki tüm parasını kitap satın almıştır. Ali Emiri hayatı boyunca birçok sıkıntılarla oluşturduğu 15.000 kitap bulunan kütüphanesini milletine bağışlamıştır. Millet kütüphanesi; İstanbul Fatih'de Şeyhülislâm Feyzullah Efendi medresesinde kurulmuştur. Ali Emirî Efendi, ölünceye kadar kütüphane nazırı olarak bulunmuştur (Tevfikoğlu, 1970: 3). Emiri Efendi, kütüphanede, kapıdan girince sağdaki büyük odada oturur, biri içeriye girdiği zaman ayağa kalkmaz, o kişi oturduktan sonra «safa geldiniz» diye ayağa kalkardı. Tevazu ve nezaketle gelenlere yardımcı olur, onlarla sohbet ederdi. Millet kütüphanesindeki bu kıymetli eserlerin korunmak için; Şeyhülislâm Hayri Efendi'nin kalın kristal aynaların sırlarını kazıtarak camekânlar yaptırılmıştır (Tevfikoğlu, 1970: 8). Ali Emir'inin Millet Kütüphanesinde; İslam Türk dünyasına ait dil, edebiyat, tarih fikir ve sanat eserlerinin yanı sıra kıymetli eski metinler ve nüshalar vardır. Ayrıca batı edebiyatından Moliere'in el yazma vesikaları da mevcuttur. Zamanla çeşitli vakfiyelerle kütüphanenin mahiyeti genişlemiştir (Tevfikoğlu,1970: 8). Millet Kütüphanesi, Ali Emir'inin bağışladığı; 4.500'u el yazması, 12 bin kadarı matbu toplam 16.500 kadar kitabi ile kurulmuştur. Kıymetli vesikalar arasında önemli bir yere sahip olan. Divan-i Lügatit Türk de Millet

Kütüphanesi'ndedir. Ali Emire'ye Macar İlimler Akademisi Divan-i Lügatit Türk satın almak için 10 bin altın teklif eder ancak ali emiri bu teklifi reddederek: *"Ben kitaplarımı milletim için topladım. Dünyanın bütün altınlarını önüme koysalar, değil böyle bir kitabi, herhangi bir kitabimin tek bir sayfasını dahi satmam''* cevabını vermiştir (Tevfikoğlı, 1989: 68).

Resim 2. Ali Emiri Efendi (Kaynak: Fikriyat).

Yahya Kemal yaşayan hiç kimseye kaside yazmamıştır. Ancak; Ali Emiri'nin milletine armağan ettiği Millet Kütüphanesi gibi büyük hizmetini öven bir kaside yazmıştır. "Ali Emiri 'ye gazel" adlı şiirinde;

Muhtaç isen füyuzuna eslaf pendinin

Diz çok önünde şimdi Emiri Efendi'nin

Yek pare nur olan bu kütüphane-i nefis

Yekpare servetiydi bu âlemde kendinin

Ecdad ı pakiniz gibi vakf etti millete

Hayranı halk eser-i bimenendinin

Övgü mısraları yer almaktadır (Tevfikoğlu,1970; Timurtaş,1974).

2.1.5 Vefatı

Ali Emirî, ölümünden birkaç gün evvel; Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'u çağırtır. Tedavisi için gerekenlerin yapılmasını rica eder. Feridun Nafiz, girişimleriyle, Ali Emiri, Şişli'deki Fransız Hastanesine (Höspital de la Paix) yatırılır. Ali Emiri 23 Ocak 1924 te Fransız Hastanesinde sabaha karşı vefat eder. Mezarı, Fatih Türbesi avlusundadır (Tevfikoğlu, 1989: 21). Vasiyeti üzerine buraya defnedilmiştir. Hastalığı ve ölümünün kesin sebebi bilinmemektedir. İhtiyarlığa bağlı inme (hemiplegie) olduğu Söylenmiştir (Tevfikoğlu, 1970: 3). Ali Emiri'nin cenaze masraflarının Mustafa Kemâl Atatürk'ün Gönderdiği 4000 Liralık mükâfattan karşılandığı söylenmektedir (Aslan, 2008: 16). Ahmet Refik Ali Emiri için; "*Onun için aşk, saadet, hayat kitaplarıydı. Hayatını ekseriya vakfettiği Millet Kütüphanesi'nde geçirir, etrafına toplanan genç dimağların ülfet ve mesaisinden, kendisine karşı gösterdikleri ihtiramattan son derece mahcuz olurdu, Ali Emiri, geriye kalan zamanını Gedik Paşa'daki evinde yapayalnız ve yine okumakla, yazmakla geçirmiştir''* demektedir (Tevfikoğlu, 1970: 3). Ömrünün son demlerini de okumaya ve ilme adamıştır.

2.1.6. Hatıratlar

Ali Emiri; çocukluğundan beri okumaya ve araştırmaya düşkün, tüm enerji ve servetini kitap sevgisine adamış bir şahsiyettir. Ali Emiri'nin bu büyük kitap sevgisi; uykusunu ve sıhhatini feda edecek boyuttadır. Sabahlara kadar kitap okuyan uykusunda da okuduğu kitapları sayıklayan bir sevgidir. Çocukluğunu anlattığı hatıratlarında okuduğu kitapları uyurken yüksek sesle tekrar ettiğini bu sebeple kimsenin aynı yerde onunla uyumak istemediğini anlatmıştır. Okumaktan sıhhati bozulan ve vücudu zayıf düşen Ali Emiri 'ye doktorlar kitap okumayı bırakmasını tavsiye ederler. Ali

Emiri'nin ailesi ticaretle uğraşmaktadır. Ali Emiri'nin kitap merakı aile işleriyle uğraşmasına mani olur, hatta ailesinin işlerine zarar verdiği anlatılmıştır. Ali Emiri çırak olarak girdiği bir işte kitap okumakla meşgul olup müşterilerle ilgilenmektedir. Gelen müşterilere; "mal orada fiyatı da şudur, alacaksanız indireyim, yoksa beni boş yere meşgul etmeyin" dediği, müşterilerin de mal almaktan vazgeçtiği de hakkında bilnenlerdendir.. Ali Emiri'nin bu kitap sevgisini gören babası onun ticaretle uğraşması için daha fazla ısrar etmez (Tevfikoğlu, 1989: 2-3). Böylece Ali Emiri Efendi için kitap ve ilimle arasında hiçbir engel kalmaz.

Ali Emiri hayatında hiç resim çektirmemiştir. Bu sebeple yüz hatları, fiziki görünümü hakkında bilinenler kısıtlıdır. Ali Emiri'nin iri yapılı ve uzun boylu olduğu, çehresinin düzgün yapılı olduğu, kara gözlü, sakallı olduğu tanıyanlar tarafından tasvir edilmiştir. Ali Emiri'nin başında her zaman fesi vardır. Ali Emiri ince sesli olduğu ve bağırarak konuştu bilinmektedir. Ali Emiri kendinin kaleme aldığı bir yazısında (Türk Tarih Encümeni Mecmuası, sayı 78. 150); 66 yaşına kadar bir dişinin dışında dişlerinin tam olduğunu ve bildiği hiçbir hastalığının olmadığını yazmıştır. İbnü'l Emin Mahmut Kemal, Ali Emiri'nin Kırşehir muhasebecisi memuriyetindeyken, arabadan düşerek sol kolunu kırdığını, bu sakatlık sebebiyle de kolunun çarpık kaldığını yazmıştır (Tevfikoğlu, 1970: 3-4; Aslan, 2008: 20).

Resim 3. Ali Emiri Efendi (Kaynak:Fikriyat).

İbnü'l Emin Mahmut Kemal: Ali Emiri için; *"eyyamı sahavetimden beri tanıdığım Emirî Efendi merhumu hakkiyle tarif ve tavsiften âcizim"* dedikten sonra şu cümle ile başlıyor tarifine: *"İslâm ve Osmanlı tarihine, edebiyata ve İlmî ahvâli kütübe vâkıf olan, bazan akilâne sözler söyleyen ve yazan bu zatı muhterem, bazen da öyle caib lâflar savurur, öyle garip haller gösterirdi ki sâmiin ve nâzirin duçarı hayret olurdu"* demektedir (Tevfikoğlu, 1970: 5). İbnü'l Emin Mahmut Kemal Ali Emiri için bir hatırasında; "*Kış yaklaştığı bir sırada Yakacık'daki sayfiyemizde bulunduğumuz bir gün Emirî Efendi, BabIâli'deki mevkii memuriyetime gelmiş, beni bulamayınca şu beyti yazıp masasının üstüne bırakmış*:

' «Yakacıkta bulabilse yakacak»

«Kış gününde dahi bizden kaçacak»

Ben de şu beyt ile mukabele ettim :

«Düşme ey dil bu sözünden eleme»

«Delinin kali gelir mi kaleme»'.

Diye nazire yazdığını ancak Ali Emir'inin kitap tutkusundan başka bir deliliğinin olmadığı bütün tanıyanları tarafından bilinmektedir (Tevfikoğlu, 1970: 8). Kilisli Rıfat bilge Ali Emri'nin

sevdiği güvendiği dostlarındandır. Kilisli Rıfat Bilge Ali Emiri ile gittiği kıraathanede her akşam sohbetine dâhil olanlardandır. Bir hatırasında Ayasofya meydanında; yaz mevsimidir ve vakit akşam üzeredir kendisinin ağaçlar altında gezdiği esnada bir yazıya rasgeldiğini ve kaydettiğini anlatır. Rıfat bilge; okuduğu yazının şair Hüdai olarak kaydeder. Rıfat Bilge Aziz Mahmut Hüdai olarak düşünmektedir. Akşam olunca kıraathanede durumu Ali Emiri'ye anlatır. Rıfat Bilge*;"Tuhaf şey, Aziz hazretleri hamam tarihi söylemiş! Dedim. Ali Emiri gülerek;— Rifat, teracimde zayıfsın, biraz uğraş, tekemmül etmeğe bak. İki Hüdai var; birisi Aziz hazretleri, diğeri (Müezzin zade Hüdai) dir. Tarih bunundur!"* Dedi (Bilge, 1971). Ali Emiri'nin kıymetli kitaplarında oluşan kütüphanesine istediği her şartla Fransızlar talip olur. Ancak Ali Emiri Fransızların teklifini kabul etmez. Fransızlar 3.000 İngiliz sterlinine kütüphaneyi satın almak istemektedir. Ali Emiri'ye müracaat ederler. Kıymetli kitapların bedelinden hariç: Emirî Efendi'nin adına Paris'te bir kütüphane kurulacağını, Ali Emiri'nin de bu kurulacak kütüphanede, hayatı boyunca, yüksek maaş alarak kütüphanede bulunabileceğini teklif etmişlerdir. Ayrıca Ali Emiri'nin ihtiyaçları için ona hizmet edecek Bolu'lu bir aşçı ve Müslüman hizmetkârlar verilecektir. Bu cazip teklife Ali Emiri: *" Ben bu kitapları devletimin verdiği maaşla topladım; öldüğüm zaman milletime kalması için! Bir daha böyle bir teklifle gelirseniz sizi buradan kovarım"* demiştir (Tevfikoğlu, 1970: 9). Ali Emirî''nin. Yanya'da bulduğu Arapça bir kitabın ikinci cildinin "Sana"da bir kişide bulunduğunu öğrenir ve almak için büyük gayret içine girer. Kitabı elde edemeyince kitabın istinsah etmek için Yemen'de memuriyet ister. Tayin olur. Kitap sahibi bu süreçte kitabı satmağa razı olur Ali Emiri kitaba sahip olmak için; yeni tayin edildiği görevinden istifa eder. Ali Emirî satın alamadığı kitapları; rica ve niyazlarla ödünç alarak, istinsah ettirmiştir. Ali emiri mecbur kaldığında kendisi de kitap istinsah etmiştir. Millet Kütüphanesi'nde el yazısıyla istinsah edilmiş 721 kitap mevcuttur. İstinsah edilen kitaplar arasında; İbni Kemal Paşa'nın on ciltlik Âl-i Osman Tarihi de yer almaktadır (Tevfikoğlu, 1989: 71; Kara,2006 : 1).

Resim 4: Yanya Yemen arası. Yanya bugünkü Yunanistan'da bulanmaktadır (Kaynak: URL 4).

2.1.7. Divan-I Lügat Türk

Ali Emiri'nin; *"... Kitabı aldım, eve geldim. Yemeği içmeği unuttum. Bu kitabı, sahaf Burhan 33 liraya sattı. Fakat ben bunun birkaç misli ağırlığındaki elmaslara zümrütlere değişmem*'' dediği Türk dilinin en kıymetli eseri, adı duyulmuş ancak kitaba ulaşılamamış bir eserdir. Bu kıymetli eser Ali Emiri tarafından fark edilip Türk kültür dünyasına katılmıştır. Ali Emiri yine bu kitap için: "*Bu kitap değil, Türkistan ülkesidir. Türkistan değil, bütün cihandır. Türklük, Türk dili bu kitap sayesinde başka revnak kazanacak*" diyerek kitabın kıymetini anlatmıştır. Ali Emiri bu çok kıymetli eserin önemini başka bir sözünde; *"Türk dilinde şimdiye kadar bunun gibi bir kitap yazılmamıştır. Bundan*

sonra da yazılamaz. Bu kitaba hakiki kıymeti verilmek lazım gelse, cihanın hazineleri kâfi gelmez (Tevfikoğlu,1989: 71) diyerek kitabının haklı ününü dile getirmiştir.

Divan-ü Lügat-it-Türk; Türk dilinin bilinen ilk sözlüğüdür. Kitap; çeşitli Türk boylarından derlenmiş, Türk boylarının ağızlarına yer veren bir sözlük özelliği taşımaktadır. Dîvân-ü Lugāti't-Türk; Türkçe'nin XI. yüzyıldaki Türkçesinin dil özelliklerini, Türkçe'nin o dönemdeki yapı ve ses bilgisini, gramer özelliklerini bünyesinde taşıyan bir kaynaktır (Doğan,2016: 5-6). Divan-ü Lugāti't-Türk'de Türk kültür ve coğrafyasına ait bilgilere de ulaşılmaktadır (Düzgün, 2007: 3). Türk boylarına ait kişi ve boy isimleri, yer adları tarih ve mitoloji bilgisi, coğrafya, folklor mani ve tekerlemeleri içeren halk edebiyatı örneklerini de ihtiva etmektedir. Döneminin tıbbı bilgilerini dahi içeren bir ansiklopedi niteliğe taşıyan bir eserdir. Kaşgarlı Mahmut Divan-ü Lügat-it-Türk 'ü yazarken sahaya çıkar kendi derlediği ve gözlemlediği dil özelliklerini eserine alır (Kayadibi, 2008: 4-5). Kaşgarlı Mahmud; Divan-ü Lügat-it-Türk'te; XI. yüzyıldaki Orta Asya Türk kavimlerini boylarına göre tasnif eder, boyların dil ve ağız farklarını karşılaştırır.

Divan-ü Lügat-it-Türk; Türkçe' den Arapça 'ya bir sözlük şeklinde düzenlenmiştir. Türk dilinin Arapçadan geri kalmadığını göstermek ve Araplara Türkçeyi öğretmek maksadıyla kaleme alınmıştır. Divan-ü Lügat-it-Türk'ün; madde başları Türkçe, açıklama içeren kısımlar Arapçadır (URL 2). Divan-ı lügat-ı Türk gibi kıymetli bir eseri bugün elimizde olmasını, Ali Emiri'nin derin tarih, edebiyat bilgisi ve kitap sevgisine borçluyuz. Kaşgarlı Mahmud tarafından 1072-1074 yıllarında yazılarak, Bağdat'ta Abbasi Halifesine sunulmuş bir eserdir. Divan-i Lugat-it Turk adı bilinen ancak kitabın kendisine ulaşılmamış bir eserdi (Kara, 2006 :1). Kitabın bulunuş hikâyesi Ali Emiri ve tanıklar tarafından anlatılmaktadır.

Ali Emiri; haftada iki, üç defa Sahaflar Çarşısına uğrar, kitapçıları dolaşır yeni bir şey gelip gelmediğini araştırırdı. Kitapçı Burhan Bey'in sahaf dükkânına uğrar ve yeni bir kitap geldiğini öğrenir. Ancak sahibi otuz lira istemektedir. Ali Emiri, kitabı görmek ister. Kitabı alıp eve gelen Ali Emiri yemek içmekten kesilir. Bu kıymetli esere sahip olan Ali Emiri hem çok heyecanlı kitabı kimseye göstermek istemez, hem de kaybolasından korkmaktadır. Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü gibi isimler kitabı görmek isterler tüm ısrarlara rağmen Ali Emiri göstermez. Kilisli Rıfat Bilge'ye sadece Ali Emiri kitabı gösterir ve ona güvenip emanet edecek ve kitabın toparlanmasını onun yapmasını isteyecektir (Kara, 2006: 3). Kitabı görmeyi çok isteyen Ziya Gökalp; Kilisli Rıfat Efendi'ye: "*Rıfat ben sevda bilmezdim. Fakat bu kitaba tutuldum. Görmek için ne yaptımsa olmadı. Şu kadar var ki, cezbettim bu kitabi hem almalı, hem neşretmeliyiz. Bu hazinenin anahtarları senin elindedir. Gel, bana yârdim et. Su kitabi kurtaralım. Bütün Türklere armağanımız olsun. Haydi, bana çaresini söyle!"* demiştir (Tevfikoğlu,1989: 179). ''Bu kitap ile Hazreti Yusuf arasında bir müşabehet var. Yusuf'u arkadaşları bir kaç akçeye sattılar. Fakat sonra Mısır'da ağırlığınca cevahire satıldı. Bu kitabı da Burhan bana 33 liraya sattı. Fakat ben bunu birkaç misli ağırlığında bir kitap yazılmamıştır. Bu kitaba hakikî kıymet verilmek lâzım gelse cihanın hazineleri kâfi gelmez Rıfat kitap kıymetini bilir, kitabı hüsnü muhafaza ettiği gibi istinsah ve tashihinde de dikkat gösterir, başkasına veremem. İkinci şartım, Rıfat'a da tembih edeceğim. Kitap ancak kendisinde kalmalı ve kimseye verilmemelidir: kitabı emanet alan Kilisli Rıfat efendinin uykuları kaçar. Kitabı kimseye emanet edemez, günlerce çanta ile yanında taşır. Kimsede emanet olarak almak istemez. Kilisli Rıfat Efendi en güvenli yer olarak evinin çocuklarının sürekli bulunduğu odanın duvarına bir çivi çakarak kitabı duvara asmakta bulur. Varma kocaman bir çivi çaktım, kitabı çiviye astım. Kilisli Rıfat çocuklarına; kitabı komşuya giderseniz bile yanınızda olsun çantayı elinizden bırakmayacaksınız, hatta evde yangın çıkarsa ilk olarak çantayı alıp çıkın diye tembih eder (Bilge, 1971). Divanın tercümesi bir buçuk yıl sürmüş Rıfat efendinin yazdığı tercümeler günümüze ulaşmamıştır.

Kitap Kilisli Rıfat tarafından toparlanıp tercüme edilerek basıma hazırlanır. Talat Paşa kitap için Ali Emire'ye ödeme yapmak ister; Talât Paşa emniyet altın para olarak üç yüz lirayı Ali Emiri Efendiye göndermek ister (Tevfikoğlu, 1989: 185). Önceden Ali Emiri' ye durumu bildirmek için yazdığı tezkere de *"Zatıâlinize' küçük bir mükâfat olarak üç yüz lira gönderdim, lütfen kabul buyurmanızı rica ederim"* diyerek Emiri Efendi'ye gönderir. Ali Emiri; karşılık olarak yazdığı tezkirede "*Lütfunuza, kadirşinaslığınıza teşekkür ederim, fakat parayı kabul edemem. Çünkü vatanî, millî bir ufacık hizmet mukabilinde para almış olacağım. Bu ise ' vicdanıma ağır gelen bir şeydir. Bundan dolayı size teşekkür ile beraber parayı iade ediyorum. Siz parayı yardıma muhtaç olan bir kaç namuslu aileye dağıtırsanız ben size müteşekkir kalacağım gibi Cenabı Hak da memnun olur. Bu*

sadakanın adı da (Divan-ü Lügat it-Türk) sadakası olsun" demiştir (Bilge, 1971). Ali Emiri kitabın basımına rica minnet ve araya giren büyüklerin ona ricaları ile kabul eder. Ali Emiri muhtemeldir ki, bu kıymetli eserin merak uyandırarak ve değerine uygun bir özenle basılmasını arzulamıştır. Amacı zaten milletinin hizmetine sunmaktır. Kilisli Rıfat'ın tercüme ve tashihine müsaade etmiştir. Sadrazam Talat Paşa Ali Emir'inin bin bir nazlarına uygun hareket ederek gönlünü alır Türk dili ve kültürüne hizmet için bu kitabın basılmasını sağlar. Talat Paşa'nın bu yönüyle milli kültüre verdiği önem aşikârdır (Timurtaş, 1974: 3-4). Divanı lügati Türk okuyup derleme çalışmalarını yapıp eserin tam olduğunu belirleyen Kilisli Rıfat Efendi'ye, Ali Emiri bir ev hediye etmek ister. Ancak, Kilisli Rıfat Efendi bu teklifi kabul etmeyecektir. Kilisli Rıfat Efendi kitabın yayınlanmasının kendisine verilmesinin yeterli olacağını söylemiştir. Divanı lügati Türk'ün orijinal hali Millet Kütüphanesi'nde günümüzde de muhafaza edilmektedir (URL 5).

2.1.8. Ali Emiri' Nin Çıkardığı Dergi

Ali Emiri, *"Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası"* adıyla bir dergi çıkarır. Ali Emiri'i dergiyi çıkarma amacını Timurtaş; vatana ve millete faydalı olma fikrinin esas olduğunu belirterek, bu fikrin yayınlanan şiirlere de yansıdığını dile getirmiştir (Timurtaş, 1974). Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası; içerik olarak edebiyat tartışmalarının yer aldığı, şairlerin birbirlerinin şiirlerine nazireler yazdığı, hatta birbirlerini eleştirebildikleri bir dergi olup, şiir meclislerinin kâğıda dökülmüş hali gibidir. Yayımlanan şiirlerin çoğunluğu, Klâsik Türk Şiiri şeklindedir. Yayınlanan 359 şiirden 112'si naziredir. Ali Emiri, gençlere önem vermiş onların yayınlanması için gönderdiği şiirlere dergide yer vermişti (Tanç, 2017: 2). Ali Emiri ezberi kadar şairlik yönü de güçlü olan bir şahsiyettir. Bu yönü küçük yaşlardan beri bazı tenkitlere sebep olsa da, Ali Emiri bir divan oluşturacak kadar şiir sahibidir (Arslan 2008: 28-29). Ali Emiri'nin yüz bine yakın şiiri vardır. Şiirlerini; şuhâne, hikemî ve nükte-âmiz gibi birçok üslupta yazabilmektedir. Ali Emiri döneminin sıkıntılarına ilgisiz kalmaz, şiirlerinde bu yönüde yansıtır. Ali Emiri'nin, Mevlana, Fuzuli, Süleyman Çelebi, Nef'î, Nedîm, Ziya Paşa gibi her dönemden etkilendiği şairler olmuş, birçok üslupta şiir yazabilmiştir (Arslan, 2008: 31-51). Ali Emiri; Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamid, V. Mehmed ve Vahdettin'in hükümdarlıklarına şahitlik etmiş, cumhuriyetin kuruşunu görmüştür. Ali Emir'inin Osmanlı hanedanına duyduğu sevgi; Cevâhîrü'l-Mülûk, Levâmi'ü'l-Hamidiyye adlı eserleri yazmasına kaynaklık etmiştir. Ali Emiri Cevahirü'l-Müluk'ta; 25 Osmanlı padişahının şiirlerini toplamıştır. Osmanlı padişahlarının şiirleri daha önce bir eserde toplanmış değildir. Ali Emiri, Cevahirü'l-Müluk'ta toplanan bu şiirleri, düzenler ve şiirlere tahmisler yazar. Padişahların bir gazelinin ya da bir kasidesinin her beyitinin önüne aynı vezin ve kafiyede üç mısra' eklenerek muhammes haline getirerek "tahmîs etme" gibi şairlik hünerlerini bu kitapta göstermiştir.(www.türkedebiyatı.org). Cevâhîrü'l-Mülûk'te padişah V. Mehmed'in şiiri yoktur, Ali Emiri'nin ricası üzerine V. Mehmed bir gazel yazarak Ali Emiri' ye vermiş ve kitaba eklenmiştir. Ali Emiri V. Mehmed'e ricasında; "*Ecdadınızın bütün manzum eserlerinin toplandığı bu hazinede yeriniz açık bulunuyor efendim",* demiştir. Gazel bu rica üzerine yazılmıştır (Akçay, 2014: 2). Ali Emîrî'nin *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası'nı* yayınlama amaçları arasında Osmanlı sultanlarının eserlerini yayınlamakta vardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın 13, Sultan III. Murat'ın 10 ve Sultan I. Ahmet'in yedi şiiri yayınlanmıştır. Ali Emiri'nin padişah şiirlerine yazdığı nazireler de bu dergide yayınlanmıştır (Mermutlu, 2012: 1-2). Tüm bu gayretler Ali Emiri'nin Osmanlı Padişahlarına verdiği kıymet ve sevginin tezahürüdür.

2.1.9. Eserleri

Ali Emîrî'nin, istinsahını yaptığı metinler hariç; 16 manzum ve mensur eseri vardır (Mermutlu, 2012: 1-2). Bu eserler aşağıda belirtilmiştir.

- **Divan**: Kendisinin bir cilt tutacağını ve yüz binden fazla beyiti ihtiva edeceğini söylediği divanı basılmamıştır.(Diyarbakırlı Prof. Dr. Mustafa Uğurlu Aslan divanını günümüz harfleriyle basmıştır.)
- **Tezkirei Şuarâi Âmid**: Diyarbakırlı şair ve ediplerin biyografilerinden oluşan bu eserin; birinci cildi basılmıştır. İçinde kendi tercümei hâli de vardır. Kütüphanedeki müsveddesinin sonuna 1296 ortalarına kadar ilâveler yaptığını, ondan sonra topladığı bir hayli isim ve eserin hastalığı nedeniyle tamamlanamadığını belirtmiştir.
- **Levâmi-ül Hamidiye**: II. Abdülhamid'e olan sevgi ve hürmetini üzerine yazdığı eserdir. Hicri 1310'da (1892/93) yazılmış olan bu eser 58 yapraktır ve iki sene sonra 187 sayfa olarak Âlem Matbaasında basılmıştır

- **Cevâhirül Mülûk**: 25 Osmanlı Padişahının şiirlerini içeren eseridir.
- **Ezhân Hakikat**
- **Yavuz S-ultan Selim'in Türkçe eş'annm tahmisi.**
- **Osmanlı Vüâyeti Şarkiyyesi.**
- **Nevâdiri Eslâf**: Bu isim altında, bazı eski yazma eserleri haşiyelerle yayınlamıştır: Camı Cem-âyin, Âsafnâme, Nizam-üd-Düvel, Mardin Mülûkü Artukiye tarihi, Çin Seyahatnamesi, Tunus Tarihi.
- **Âmid Mecmuası**: Meşrutiyette altı nüsha yayınlanmıştır.
- **Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası**: Aylık dergi olup, 31 nüsha çıkmıştır.

Tarih ve Edebiyat Mecmuası: Ayrıca beş nüsha neşrolunmuştur (Tevfikoğlu,1970: 4; Mermutlu, 2012: 1-2) Üç farklı türde yayınladığı eserleri aşağıda tablo halinde görmek mümkündür.

Tablo.1. Ali Emiri Efendi'nin Eserleri

MANZUM ESERLER	MENSUR ESERLER	MECMUA VE MAKALE
Cevâhirü'l-Mülûk	Abâu'l 1.Abâu'l-Akvam:	Âmid
Divanlar	Acâibü'-Letâif	Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmûası
Ezhâr-ı Hakikat	Âsafnâmeetâif:	Tarih ve Edebiyat
Kitâbü'l-Egâni	Câm-ı Cem Âyin	
Levâmîü'l-Hamidiyye	Durûb-ı Emsâl	
Yanya Şairleri	Esâmî-i Şuarâ-yı Âmid	
Yavuz Sultan Selim Han Hazretleri'nin Türkî Eş'arı şahanelerinin Tahmisatı	Mardin Mülûk ü Artukiyye Tarihi	
	Mir'atü'l-Fevâid Mukaddimesi	
	Mir'atü'l-Fevâid fî Terâcim i Şuarâ-yı Âmid	
	Musâhabe-i Edebiye	
	Nizâmü'd-Düvel	
	İşkodra Vilâyeti Osmanlı Sairleri	
	Osmanlı Vilâyât ı Şarkıyyesi	
	Şeyh Emin Tokadi Hazretleri'nin Tercüme-i Hali	
	Tesalya Osmanlı Şairleri:	
	Tezkire-i Şuarâ i Âmid:	
	Tunus Tarihi	
	Yemen Hâtırâtı	

Kaynak: Aslan, 2008: 52-59

3. YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılmış olan bu araştırma nitel desende tasarlanmış, sürdürülmüş ve tamamlanmıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmalarda görüşme, gözlem, ve doküman analizi gibi nitel veri toplama teknikleri kullanılır ve konular doğal ortamda gerçeğe yakın ve bir bütün halinde teşkil edilmeye çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan vaka veya vakalara ilişkin malumat içeren yazılı belgelerin analiz edilmesini içermektedir. Doküman incelemesi, bir araştırma problemi hakkında belirli zaman aralığı dâhilinde üretilen dokümanlar ya da ilgili konuda birden fazla kaynak tarafından ve değişik aralıklarla üretilmiş dokümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini mümkün hale getirebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s.140-143).

3.1. Amaç

Diyarbakır'ın ve ülkemizin en önemli edebiyatçılarından olan Ali Emiri Efendi ile alakalı literatürde yeterli çalışma olmadığı, böylesine önemli bir edebi şahsiyetin yeterince tanınmadığı görüldüğünden böyle bir çalışma yapmak temel hedef olarak belirlenmiştir.

3.1.2. Önem

Ali Emiri Efendi'nin hayatı ve eserlerinin konu edinildiği bu çalışma ile kendisinin daha fazla tanınmasına katkı sağlamak için yapmış olduğumuz bu çalışmamın literatüre katkı sunması bakımından önem arz etmektedir.

4. SONUÇ

Çalışma süresince Ali Emiri Efendi'nin birçok eserleri edebi ve dilsel bakımdan incelenmiştir. İncelenen eser dünya tarihinde çok önemli bir yer tutmanın yanı sıra turizmin gelişimine de katkıda bulunduğu açıktır. Bu bağlamda günümüzde "edebiyat turizmi" kavramı kültürel, dilsel ve turistik faaliyetlerin üçgeninde ortaya çıktığı düşünülebilir.

Edebiyat turizmi, medeniyet turizmi, özel ilgi turizmi, kültür ve dil eserleri çerçevesinde ele alınan bu yazıda edebiyat müzelerinin turizm sektöründeki önem üzerinde durulmuş tüm dünya örneklerinde olduğu gibi, edebiyat müzeleri günümüz Türkiye'sinde de artık önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla turizm sektöründe de maddi ve kültürel anlamda önemli katma değer sağlar hale gelmiştir (Polat, 2021). Nasıl ki atasözleri bir toplumun kültür hayatında çok önemli bir yere sahipse ki; genelde atasözleri milletlerin hayat tarzlarından, birikimlerinden, cesaretlerinden, fikirlerinden, medeniyetlerinden ve ananelerinden ortaya çıkmış birikimleridir. Ali Emiri gibi şahsiyetlerde toplumun atasözleri gibi hafızası ve birikimidir (Babayiğit, 2020a; Babayiğit, 2020b). Teknolojinin ve ihtiyaçların değişmesiyle birlikte globalleşen dünyada her sektör payına düşenden yararlanmaya çalışmaktadır. Bu değişim ve gelişim furyası turist profilini de aynı orantıda etkilemiş ve sektör artık yeni ekonomik pazar arayışına girmek durumunda kalmıştır. Bu hususta hareketle Türk turizm destinasyonlarına baktığımızda iç kesimlerimiz kıyı şehirlerimize göre daha dezavantajlı görünmekle birlikte, iç ve doğu kesimlerimizde saklı kalmış turistik eserlerimiz ve değerlerimiz gün yüzüne çıkarılmaya muhtaç bir gizli haine niteliğindedir. Bu şehirlerimizdeki turizm otoriteleri, bulundukları mekânlardaki saklı hazineleri ortaya çıkarıp reklam ve tanıtımlarını yaparak turizm ekonomisindeki pastadan daha fazla pay almayı amaçlamaktadırlar (Polat, 2021). Özel ilgi turizm türleri içinde belki de en önemlilerinin başında gelen "edebiyat turizmi", ülkemizde hak ettiği değeri yavaş yavaş görmeye başlamış olmasına rağmen hak ettiği konuma henüz gelememiştir. Turizm ekonomisine çok önem veren bir ülke olarak edebiyat turizmini de artık merkeze almak suretiyle, bu yönde yeni yatırımlar yapılmalı ve sadece ulusal ölçekte değil, uluslararası arenada da yeterince tanıtımı yapılmalıdır. Ülke ekonomisine turizm alanında önemli bir girdi sağlaması açısından gereken tüm potansiyel ve edebiyat alanındaki zengin geçmişimiz mevcuttur. Bu mevcut potansiyeli ve birikimimizi en verimli şekilde kullanmak için kusursuz bir organizasyon yapılarak gerekli adımlar resmi ve özel kurumların etkin işbirliği ile ivedi olarak atılmalıdır. Turizm endüstrisinin baş döndüren bir hızla değiştiği ve geliştiği çağımızda bu endüstride, edebiyat turizmi baş aktör olmaya namzet özel ilgi turizmi olacaktır şüphesiz.

Diyarbakır'ın yetiştirdiği mümtaz insanlardan edebiyatçı, şair, tarihçi ve gazeteci olarak ilim âlemine birçok eser kazandırmış Ali Emîrî Efendi'nin en büyük hizmeti; mensubu bulunduğu Osmanlı coğrafyasından birçok eseri, kendi imkânlarıyla toplayarak oluşturduğu şahsi kütüphanesini milletine bağışlamasıdır. 1916 yılında Feyzullah Efendi Medresesinde Millet Kütüphanesini Fransa'dan gelen konforlu teklifi şiddetle reddederek milletinin hizmetine sunmuş ölümüne kadarda bu kütüphanenin müdürlüğünü yapıp ziyarete gelen gençlerle ve kitap meraklılarıyla ilgilenmiştir.

Ali Emîrî Efendi çocukluk yaşlarından itibaren zaman zaman sağlığını kaybedecek kadar, bir kitabın bulmak için kilometreleri göze alan, kendi kazancını kitaplara harcayan, elde edemediği kitapları çoğu zaman kendisi istinsah ederek kitaplığına katan bir kitap tutkunu. "nev'i şahsına münhasır" bir karakterdir. Divanında kitaba olan tutkusunu; (Aemnz38) şu Lamba kenarında kitap mütalâa ederken, sabah olmak defaatle vaki' oldu. Uyusam kimse yanıma yatamazdı. Okuduğum kitapları sûret-i alenî ile tekrar edermişim" diye dile getirmektedir. Ali Emîrî Efendi Diyarbakır'ın ilim ikliminden aldığı kültürle, Osmanlı coğrafyasındaki edindiği birikimlerle ve ömrünün büyük bir bölümünü geçirdiği İstanbul'a kadar her gittiği mekânda kitaplarla ve bulunduğu mekânların yetişmiş kıymetli insanlarıyla yakın dostluklar kurmuş, ilim kültür camialarına dâhil olmuştur. Osmanlı

hanedanına olan muhabbeti ve son dönem padişahlarıyla olan ilişkisi Diyarbakırlı bir mümtaz şahsiyetin payitahta edindiği yeri göstermesi açısından önemlidir. Ali Emîrî Efendi Meşrutiyetin son yıllarında yaşamış, Cumhuriyetin kuruluşuna şahit 1924 yılına kadar kütüphanesinin müdürlüğünü yapmıştır. Mezarı Fatih Camii Haziresindedir.

Bu bağlamda bir örnek olarak makalemizde yer verdiğimiz Ali Emiri, doğduğu topraklar olan Diyarbakır'da adına oluşturulacak bir edebiyat müzesiyle hak ettiği mekana kavuşturulmalıdır. Diyarbakır halkının ve Diyarbakır'a gelen ziyaretçilerin bu mümtaz şahsiyeti, onun doğduğu ve karakterine yön veren, ilk eğitimini aldığı bu topraklarda tanıtılması genç nesiller için de önem arz etmektedir. Ali Emiri'nin doğup yaşadığı evin tespit edilip o mekanda adına bir edebiyat müzesi oluşturulmalıdır. Şahsiyetinin muhkemliği, tarih, edebiyat şuuru ve kendi medeniyetine olan bağlılığıyla örnek bir şahsiyet olan Ali Emiri'nin hem kendi hemşerileri hem de Diyarbakır'a gelen ziyaretçiler tarafından tanınması, örnek ve öncü şahsiyetlerin rol model olması yönünden de önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca Ali Emiri'nin eserlerinin dilbilimsel bakımdan diğer dillerdeki edebi eserlerle karşılaştırmalı çalışmaların yürütülmesi de mümkündür.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, F. B. (2017). Edebiyat müzeleri ve müzede edebiyat eğitimi. *Milli Eğitim*, *214*, 85- 104.

Akçay Ü. (2014). Ali Emîrî Efendi'nin Hanedan Sevgisi Ve Iı. Abdülhamid'e Yazdığı Levâmi'ü'lhamîdiyye Adlı Eseri (*Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Vol/Cilt: 1*, No/Sayı: 1).

Akoğlan K. M. ve Bahçe, S. (2009). Özel İlgi Turizmi. *Detay Yayıncılık.* Ankara.

Aktaş, B. ve Atmaca, E. (2007). *Edebiyat Hudutları Bulandırır*. Radikal.

Aliağaoğlu, A. ve Narlı, M. (2012). Edebî Miras Turizmi ve Türkiye'de Edebî Mekânlar. *Bilig*. (60): 1-18.

Arslan, M. (2008). *Ali Emîrî Efendi Ve Divanı*, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 158.

Babayiğit, V. (2020a). Kürtçe, Türkçe ve İngilizce Atasözlerinde Azim, Başarı, Çalışkanlık, Kararlılık ve Tembellik İfadeleri. *International Journal of Kurdish Studies 6* (2), pp. 244 – 257.

Babayiğit, M. V. (2020b). *Native Kurdish Teenage Learners'xx Language Shift from English to Kurdish in Learning the Target Language A Case of High School Students with Samples*. 10th ECLSS Conferences on Language and Social Sciences, 118-122, 20-21 November, Almaty / Kazakhstan.

Babayiğit, M. V. (2021). Semantic Comparison of Some kinds of Adjectives: Samples from Kurdish, English and Turkish. In Balcı, T., Öztürk, O. & Aksöz, M. (Eds). *Schriften Zur Sprache und Literatur V,* (5th ed., pp. 67-75). Istanbul, Turkey: Çizgi Press.

Balcı, U. & Dilek, S. E. (2021). Edebiyat Turizmi. Kavramlar, Türler, Örnekler. Ankara: Detay Yayınları

Baştürk S. (2013). Sicil-i Ahvâl Defterlerine Göre Ali Emîrî Efedi'nin Sicil Kaydı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *12*(45), 1-17.

Bilge, R. (1971). Divanü Lügat it-Türk ve Ali Emirî Efendi. *Türk Kütüphaneciliği*, *20*(3), 156-172.

Bohman, S. (2020). What is a Literary museum? International Commitee for Literary Museums. http://network.icom.museum/iclm/what-we-do/what-isa-literary-museum/

Cebi, A., & Babayigit, M. V., (2021). A cross-cultural study of the speech act of apology by Turkish and Kurdish Speakers of English and the native English speakers of English. *Şarkiyat*, *13*(2), 895-909.

Cunbur, M. (1990). Ali Emirî Efendi, Kütüphanesi ve Çıkardığı Mecmua. *Erdem*, *6*(16), 239-252.

Çeker, A. (2009). Edebiyat Turizmi. *Mostar, Sayı 54.*

Doğan Y. (2016). Kâşgarlı Mahmûd'un Dîvânu Lugâti't-Türk Adlı Eserinin Dilbilim Açısından İncelenmesi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *4*(2), 1-20.

Doğan, A. (2004). Maraş'ta misyonerlik faaliyetleri (XIX. Yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başlarında). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 271-285.

Düzgün, D. (2007). Divanü Lügati't-Türk'te Sosyal Normları Karşılayan Kavramlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *14*(35), 201-215.

Emre, İ. (2006). *Edebiyat ve psikoloji*. Anı Yayıncılık.

Timurtaş, F. K. (1974). Millet Kütüphanesinin Kurucusu Ali Emirî Efendi. *Tercüman Gazetesi*, *31*.

Goethe, J. W., (2006). Yarat Ey Sanatçı (Çev: A. Cemal). *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,* İstanbul.

Greene, F. D. (1916). *Leavening the levant.* The Pilgrim Press.

Gürsoy, Y. (2020). Turizm ve edebiyat: Türk Alman göçmen edebiyatı örneği. *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*- Yıl: 2020, Sayı: 23 Sayfa: 447-464.

Hacıoğlu, N., & Avcıkurt, C. (2008). Turistik ürün çeşitlendirmesi. *Ankara: Nobel Yayın Dağıtım*.

İnan, F. (2013). Ahmet Hamdi Tanpınar edebiyat müze kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciliği*, *3*, 534–536.

Esen, M. (1959). *"Ali Emîrî Efendi"* , İstanbul Ansiklopedisi: Nurgök Matbaası, İstanbul.

Jolliffe, L. and Smith, R. (2001). Heritage, tourism and museums: the case of the North Atlantic islands of skye, Scotland and prince edward ısland, *Canada. International Journal of Heritage Studies, 7*(2), 149–172. https://doi.org/10.1080/13527250120060187

Kadıoğlu, İ., Çeçen, H., & Sarıçiçek, R. (2013). Ali Emîrî Efendi: Cevâhirü'l-Mülûk. *Diyarbakır Valiliği Yayınları*.

Kara A. (2006). *Divan-İ Lugat-İt Turk'u Bulan Ali Emiri Efendi, Ziya Gokalp Ve Talat Pasa*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi, Adana.

Karacan, H., & Babayiğit, M. V. (2017). Türk ve Kürt Dillerinin Sentaks (Sözdizimsel) Karşılaştırması. *Tiydem Yayıncılık,* Editör: Hasan KARACAN, Basım sayısı, 3, 7-31.

Kayadibi, F. (2008). Kaşgarlı Mahmud ve Divan-ı lügati‟ t-Türk‟ te Eğitim ile İlgili Kavramlar. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S*, *18*, 5.

Kızılırmak, İ. ve Kurtuldu, H. (2005). Kültürel Turizmin Önemi ve Tüketici Tercihlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi.* (1),100-120.

Mansfield, C. (2015). *Researching Literary Tourism.* Shadows Books. Bideford. United Kingdom.

Meriç, C. (1998). *Kırk Ambar* (Cilt 1). İletişim Yayınları. İstanbul.

Mermutlu, B. (2012). Ali Emiri Efendi'nin Mir'atü'l-Fevaid Notlarında Diyarbakır'ın Anıtsal Tarihi Yapıları. *Şarkiyat*, (8), 88-100.

Mermutlu, B. (2013). Bir Kültür Tarihçisi Olarak Ali Emiri Efendi'nin Biyografi Yazarlığı – Kaynakları Ve Yöntemi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(24), 109-119.

Özdemir, N. (2009). *Turizm ve Edebiyat. Milli Folklor.* (82): 32-49.

Polat, M. (2021). Yedi Güzel Adam Edebiyat Müzesi'nin kültür ve edebiyat turizmi kapsamında değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 18.

Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management, 36*, 12–21.

Saçılık, M. ve Toptaş, A. (2017). Kültür Turizmi Ve Etkileri Konusunda Turizm Öğrencilerinin Algılarının Belirlenmesi. *Turizm Akademik Dergisi,* 4(2), 107–119.

Sağlam, N. (2000). Ali Emîrî Efendi ile Mehmet Fuad Köprülü Arasındaki Münakaşalar-I. *İlmi Araştırmalar*, (10), 113-134.

Sartre, J. P. (2005). Edebiyat Nedir. *Can Yayınları.* İstanbul.

Stylianou-Lambert, T. (2011). Gazing from home: cultural tourism and art museums. *Annals of Tourism Research, 38* (2), 403–421.

Sutherland, J. (2018). *Edebiyatın Kısa Tarihi* (Çev: T. Göbekçin) (2. Baskı). *Alfa*. İstanbul.

Tanç N. (2017), Klâsik Türk Şiirinin Son Temsilcilerinden Kürkçü-Zâde Osman Remzi ve Ali Emîrî'ye Nazîreleri.

Tanrısevdi, A. ve Çavuş, Ş. (2003). Özel İlgi Turizmi ve Özel İlgi Turizmi Kapsamında Kuşadası ve Çevresinde Var Olan Potansiyel Kaynaklar Üzerine Kuramsal Bir İnceleme. *Anatolia. 14* (1): 9-22.

Tevfikoğlu, M. (1970). *Türk Kültürü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss.244-252.

Tevfikoğlu, M. (1989). *Ali Emîrî Efendi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Tırıl, A. (2018).Bir özel ilgi turizmi olarak edebiyat turizmi ve Türkiye'nin edebiyat turizmipotansiyeli. *International Journal of Social And Humanities Sciences*, 2(2), 161-184.

Türksoy, A. ve Özkan Yürik, E. (2008). Özel İlgi Turizmi. Turistik Ürün Çeşitlendirmesi (Ed:N. Hacıoğlu ve C. Avcıkurt). *Nobel Yayın Dağıtım.* Ankara. s. 255-273.

Usta, Ö. (2014). Turizm-Genel ve Yapısal Yaklaşım (4. Baskı). *Detay Yayıncılık,* Ankara.

Yaşar, M.Y. (2006). *Ali Emîrî Ve Mardin Mülûk-İ Artûkiyye Tarihi Ve Kitâbeleri Vesâir Vesâik-İ Mühimme Adlı Eseri, Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: *Seçkin Yayınları.*

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Gözden geçirilmiş 2. Baskı. Ankara: *Seçkin Yayıncılık*.

İNTERNET KAYNAKLARI

URL 1: https://gezgindergi.wordpress.com/2015/03/04/ali-emiri-efendi-ve-dunyasi/.Erişim Tarihi:05/01/2022

URL 2: http://www.dunbugunizmir.com/gercek-bir-bibliomania-ali-emiri-efendi. Erişim Tarihi: 23 Ocak 2022

URL 3: https://www.fikriyat.com/edebiyat/2018/08/08/ask-saadet-hayat-onun-kitaplariydi-ali-emir-efendi. Erişim tarihi:06/02/2022

URL 4: https://www.dunyabizim.com/ Erişim Tarihi: 06/02/ 2022

URL 5: https://gencdergisi.com/11515-kitap-muhibbi-ali-emiri-efendi.html. Erişim tarihi:18/02/2022